

ÉS NECESSÀRIA LA TRANSCENDÈNCIA? UNA QÜESTIÓ A DEBAT

JOAN ORDÍ

1. ORIGEN DEL PROBLEMA

En un cert sentit, la persona és un ésser de necessitats, tant de necessitats imposades per la seva naturalesa biopsíquica com de necessitats simbòlicoculturals que la humanitat va creant i recreant al compàs de les cultures. Per això hom pot interpretar la totalitat dels sistemes i institucions socials més la ciència i la tecnologia com un magne intent de satisfer el conjunt global de necessitats de les persones i dels col·lectius humans. Ara bé, l'ésser humà també es caracteritza per expressar i viure de necessitats d'un tipus especial, ja que no es poden reduir a aquelles merament biològiques i psíquiques: són les necessitats que els filòsofs anomenen *transcendents*. El problema es pot formular, doncs, en aquests termes: com podem entendre la necessitat de transcendència de l'ésser humà? Per què l'ésser humà té necessitats transcendents? Dit en terminologia religiosa: si els déus se'ls ha inventat la humanitat, ¿per què la humanitat s'inventa déus? La pregunta és interessant no només perquè, de fet en la història de la humanitat, el fenomen religiós ha acompanyat sempre qualsevol forma d'existència humana socialment organitzada, sinó també perquè el rebuig de la religió ha anat acompanyat de l'afirmació, i sovint imposició, d'un altre absolut: la ideologia de partit, convertida en la darrera veritat sobre l'ésser humà sancionada per l'Estat, o bé un sistema de valors ètics i socials que afavorien els interessos de les classes benestants i prescrivien què es podia pensar i com s'havia de viure. Sembla,

doncs, que l'ésser humà és un animal de l'*absolut*, tant si rere la paraula *absolut* adorem l'ésser transcendent que fa de l'home un ésser humà, com si rere la paraula *absolut* ressonen les absolutitzacions injustificades dels nostres sistemes socials, idees filosòfiques i interessos econòmics.

2. QUÈ ÉS EL QUE TRANSCENDIM?

Mirem una mica l'etimologia de la paraula *necessitar*: ve del llatí *nec + esse = no haver-hi, no ser-hi, mancar*. I mirem també la de la paraula *transcendència*: ve del llatí *transcendo = trans + scando = anar més enllà, travessar pujant, passar a l'altre costat*. Resultat: ¿per què sentim o hauríem de sentir com una *mancança* humana el fet d'aconterantar-nos amb les coses immediates de la vida i *no anar més enllà* d'elles? ¿Com és que encara ens queden qüestions que no aconseguim allunyar de la nostra ment, ni de la nostra consciència, ni del nostre interès personal més pregon? ¿I com és que intentar de contestar aquestes qüestions ho sentim com una necessitat per ser més persones? Podríem pensar que un dia la ciència serà capaç de contestar totes les curiositats científiques que encara ens queden després de donar-nos per satisfets/satisfetes amb les coses immediates de la vida. Però, ¿seria cert que llavors quedariem completament tranquils/tranquil·les i ja no necessitariem cap més transcendència? Vegem-ne l'opinió de Ludwig Wittgenstein, un famós filòsof vienès del segle XX:

“L'impuls vers allò místic procedeix de la no satisfacció dels nostres anhels per mitjà de la ciència. *Tenim la sensació* que, fins i tot quan totes les possibles preguntes científiques s'han contestat, *encara no s'ha tocat gens el nostre problema*. Ben cert, aleshores no queda, justament, cap més pregunta; i precisament això és la resposta”.¹

Heus ací, doncs, la problemàtica que el coneixement i la vida mateixa ens plantegen: en què consisteix el nostre problema? I per què la ciència no el pot tocar gens? I per què no desapareix de la consciència de la humanitat per molts segles que passin i per molt que avanci el saber? Per què existeix aquest impuls místic en l'espècie humana? Desapareixeria si també desapareguessin un dia totes les religions del planeta? Per als pares i mares i per als professionals de l'ensenyament, aquestes preguntes tenen una dimensió clarament pedagògica i educativa: per què intentem educar els nostres fills i alumnes ajudant-los a transcendir les coses immediates de la vida i a *pujar* més enllà d'elles? Per què l'educació en valors, els pares i el professorat ens la creiem tant que, en un cert sentit, hi veiem la solució als problemes de la societat? Per què ens sembla que no seria millor ni suficient una formació simplement tecnocientífica? Què li mancaria per ser una veritable educació humana, capaç d'humanitzar les persones, la convivència i els sistemes socials?

El psicòleg americà Carl Rogers, un dels impulsors de la psicologia humanística, està convençut precisament que la nostra època, tan altament tecnocientífica, està convergint amb l'experiència mística de la vida humana que expressen les religions. La ciència més avançada no només no anul·la

l'experiència de la transcendència, sinó que, en un cert sentit, hi convergeix. Heus ací el seu parer:

“Existe una convergencia entre la física teórica y el misticismo, en especial el oriental: el reconocimiento de que el universo en su conjunto, incluidos los seres humanos, es “una danza cósmica”. Desde este punto de vista, la materia, el tiempo y el espacio desaparecen como conceptos significativos; sólo existen oscilaciones. Este cambio de visión de nuestro mundo conceptual es revolucionario”.²

També el famós físic d'Oxford Stephen Hawking, una de les ments contemporànies més intel·ligents en l'estudi de l'univers i autor d'una famosa teoria sobre els *forats negres*, s'adona que les preguntes científiques estan obertes, elles mateixes, a la qüestió de Déu:

“Si descubrimos una teoría completa, con el tiempo habrá de ser, en sus líneas maestras, comprensible para todos y no únicamente para unos pocos científicos. Entonces todos, filósofos, científicos y la gente corriente, seremos capaces de tomar parte en la discusión de por qué existe el universo y por qué existimos nosotros. Si encontramos una respuesta a esto, sería el triunfo definitivo de la razón humana, porque entonces conoceríamos el pensamiento de Dios”.³

3. LES NECESSITATS HUMANES

Com podem, doncs, afirmar que necessitem la transcendència? De quina necessitat es tracta? La pregunta té la seva lògica, perquè és evident

1. Wittgenstein, Ludwig, *Notebooks 1914-1916* (edited by G. H. von Wright and G. E. M. Anscombe), Oxford: Basil Blackwell 21979, p. 51, anotació de 25.5.1915. Es pot consultar una versió castellana d'aquest Diari a: *Diario filosófico (1914-1916)* (traducció de Jacobo Muñoz e Isidoro Reguera), Barcelona: Ariel 1982.

2. Vegeu la versió castellana del seu llibre *A Way of Being* a: Rogers, Carl, *El camino del ser* (traducció: Enric Tremes), Barcelona: Kairós 1980, p. 182.

3. Citem per la versió castellana del seu famós llibre *A Brief History of Time*: Hawking, Stephen W., *Historia del tiempo. Del big bang a los agujeros negros* (traducció: Miguel Ortuño), Barcelona: Círculo de Lectores 1988, p. 264.

que podem viure sense anar més enllà de les coses immediates de la vida. Però no sembla possible, en canvi, que la humanitat, en el seu conjunt, pugui prescindir de la transcendència. En això coincideixen filòsofs, teòlegs, psicòlegs i científics, com hem vist. La pregunta, doncs, sona així: de quina mena és aquesta necessitat tan pròpia de la persona humana i de l'espècie humana en conjunt? Dit d'una altra manera, no totes les necessitats de la persona es poden col·locar al mateix nivell. Un esquema pot il·lustrar-ho:

necessitats materials

- vetllen per l'equilibri del nostre sistema biològic, ja que som una espècie animal (evolucionada)

necessitats psicològiques

- vetllen per l'equilibri del nostre psiquisme
- apunten vers la maduresa de la persona
- constitueixen el món de l'afectivitat i de les facultats psíquiques de la memòria, la creativitat, la intel·ligència, el llenguatge, la percepció...

necessitats transcendents

- tenen a veure amb el sentit de la vida més enllà de l'esfera material i psicològica
- constitueixen el món dels valors, de les conviccions religioses, de la filosofia de vida, dels ideals més importants

El famós antropòleg materialista Marvin Harris ha estudiat les cultures humanes des de la prehistòria i en totes elles ha trobat que les veritables necessitats humanes són precisament les transcendents. La seva conclusió al respecte és prou eloqüent:

“Los valores morales, las creencias religiosas y los cánones estéticos son, en cierto sentido, las más significativas y distintivamente humanas de todas nuestras experiencias vitales. Su importancia está fuera de discusión”.⁴

Segons el nostre parer, que l'espècie humana té necessitats transcendents vol dir que tres qüestions antropològiques semblen marcar la condició humana: 1) més enllà de la veritat científica i de les petites veritats que ens serveixen per funcionar en la vida quotidiana, busquem **la veritat** com a interpretació de la nostra condició pròpiament humana; 2) més enllà dels sentits parcials amb què anem omplint les fases de la nostra evolució personal i les nostres decisions, busquem **el sentit** absolut que reveli la bondat de la nostra obra en el món i la correcció dels ideals i valors que hem perseguit a la vida; 3) més enllà dels moments de felicitat i d'èxit personal, i més enllà de l'envelliment, la malaltia, els fracassos i la mort, busquem **la plenitud** de l'existència humana, ja que no és rar sentir com a contradictòria amb la dignitat de la persona humana que la mort hagi d'abocar a un no-res insuperable. Prou sabem que és ben difícil definir en què consisteixen la veritat, el sentit i la plenitud que busquem. Tanmateix, sembla igualment prou clar i evident que la vida humana es transcendeix ella mateixa cap a un horitzó més definitiu i més valuós que la nostra ocupació amb les coses més immediates de cada dia. Som éssers en estat de recerca. Ara bé, ¿com podem expressar aquesta tendència de la persona humana i com podem ajudar els nostres fills i filles i els nostres alumnes a descobrir-la i potenciar-la? Potser podrien ser útils les estratègies següents:

a) Treballar *el món dels sentiments*. De fet, els sentiments més autèntics i profunds són una veu ben clara de la dignitat de la persona humana, de la consciència, de la llibertat i de l'aspiració a la **plenitud** que caracteritzen el secret inconfessat que s'amaga en els esforços col·lectius i personals per fer més humana la nostra existència en aquest planeta.

4. Vegeu la versió castellana del seu conegut manual d'antropologia general: Harris, Marvin, *Introducción a la antropología general* (versión española de Juan Oliver Sánchez Fernández), Madrid: Alianza Editorial, 1971, pp. 17-18.

b) Treballar *el món dels valors*. Allò que és veritablement important per a la persona humana i per a la societat ha de ser dialogat, pensat, comentat, decidit i perseguit entre tots. Així connectem amb la necessitat de **sentit**, que és la silenciosa aspiració vital que alena en el cor de tot projecte humanament enriquidor. Els valors, justament per l'element objectiu que contenen, ens eduquen perquè anem relacionant els nostres sentiments amb un ideal de vida que doni sentit a l'existència humana en el món.

c) Treballar *el món de les idees*. No ens ha de fer por d'afrontar amb els nostres fills i alumnes qualsevol teoria sobre la vida humana; més aviat els hem d'estimular a analitzar la lògica de les idees i dels conceptes, a tenir una actitud crítica, tant científica com filosòfica, davant la vida que ens porti a l'anàlisi objectiva, lliure de prejudicis i orientada per la passió de veritat que és típica de l'espècie humana. Així els ajudarem a satisfer la necessitat de **veritat** sobre la nostra condició, sobre el sentit de la vida, sobre la possibilitat o no d'esperar en una plenitud d'existència que aquest món no pot oferir en termes absoluts. La passió de la ciència està guiada per la necessitat humana d'atènyer la veritat en l'explicació i utilització racional del món, que és l'entorn de la nostra espècie. I la passió del pensament, de la filosofia o història de les idees es nodreix de la necessitat d'afrontar aquelles qüestions que transcendeixen una explicació merament científica del món. No oblidem que la ciència és la investigació de la matèria en totes les seves manifestacions, però que l'ésser humà no pot ser reduït exclusivament a matèria. En altres paraules, la ciència és indispensable per a l'home, però amb la ciència l'home no en té prou.

Es tracta, tot plegat, de l'aventura d'esdevenir humans tot satisfent les necessitats transcendents de la persona, no al marge d'elles o negant-ne la importància. Tant en l'educació com en la vida humana en general, resulta decisiu ser conscients d'aquesta finalitat última de tot el que fem. Hi ha una pàgina del filòsof Fernando Savater que expres-

sa de manera molt bella aquest fet primordial que les persones som necessàries per a les persones:

“Nadie llega a convertirse en humano si está solo: nos hacemos humanos los unos a los otros. Nuestra humanidad nos la han “contagiado”: ¡es una enfermedad mortal que nunca hubiéramos desarrollado si no fuera por la proximidad de nuestros semejantes! Nos la pasaron de boca a boca, por la palabra, pero antes aun por la **mirada**: cuando todavía estamos muy lejos de saber leer, ya leemos nuestra humanidad en los ojos de nuestros padres o de quienes en su lugar nos prestan atención. Es una mirada que contiene amor, preocupación, reproche o burla: es decir, **significados**. Y que nos saca de nuestra insignificancia natural para hacernos humanamente significativos”.⁵

Després de totes aquestes consideracions, podem intentar ara de respondre més directament la pregunta que ens fèiem al començament: per què necessitem la transcendència? Podríem indicar-ne quatre raons: 1) per ser **persones**, és a dir, per ser fidels a les dimensions més profundes de la nostra condició, ja que no som només un sistema biològic (un organisme), ni tampoc només un sistema psíquic (un psiquisme); 2) per donar **sentit** a la vida humana, és a dir, per saber quins valors poden guiar la nostra conducta, quins ideals poden mobilitzar la nostra llibertat i què val la pena de considerar com a definitiu; 3) per buscar la **veritat**, és a dir, per desenvolupar tot el dinamisme del nostre coneixement, ja que no podem renunciar a comprendre a fons, a saber destriar la superstició, la màgia i la falsedat del veritable coneixement i de la veritable actitud religiosa que a l'ésser humà li és possible i significativa; i 4) per desitjar, acollir, anticipar en el nostre treball i esperar la **plenitud**, és a dir, per no acceptar el morir

5. Savater, Fernando, *Las preguntas de la vida*, Barcelona: Ariel, 1999, p. 193.

com l'última paraula sobre la vida; per reconèixer a la dignitat humana tota la seva profunditat; per demanar una justícia no merament humana per a totes aquelles persones i generacions que han estat víctimes d'una vida inhumana (violacions, assassinats, tortures, fam, pobresa, soledat, odi, vexació, incultura, malalties...).

En conclusió, la necessitat de transcendència no és una necessitat creada falsament per l'espècie humana: és la veu de la nostra més autèntica condició. Si no escoltéssim aquesta veu i creguéssim que les nostres necessitats són només materials o simplement psicològiques, no faríem millor el nostre món, ni ens faríem millors a nosaltres mateixos/mateixes.

4. DIFERENTS POSTURES DAVANT LA TRANSCENDÈNCIA

Acompanyat i impulsat tota la vida per aquestes necessitats transcendents, l'ésser humà es passa tota la seva existència afrontant de mil maneres diferents les mateixes preguntes de sempre: què és el bé i què és el mal?, en què consisteix la veritable llibertat?, quins valors val la pena de perseguir en la vida quotidiana?, com s'ha d'organitzar la societat perquè sigui més justa?, quin ideal de vida respecta millor la dignitat de la persona i dels pobles?, amb què limita el límit de l'existència humana en aquest món?, en quina veritat filosòfica més complexa pot quedar integrada la veritat científica?, quina part de raó cal reconèixer a la concepció religiosa de la vida?, quines lliçons ens ensenya la història sobre l'aventura col·lectiva de l'ésser humà en aquest món?, què té d'específic el sentiment humà anomenat *amor* que fa que sigui alguna cosa més, i molt més important, que un simple sentiment?, per què els símbols que tenen un sentit humà profund mobilitzen la nostra llibertat, posen en joc les nostres energies i fan que ens sentim més humans?, etc., etc.

Les preguntes transcendents que cadascú/cadascuna es va fent en el silenci del seu cor al compàs de les etapes de la vida poden tenir aquestes expressions i moltes altres de ben diferents. Però sembla possible reconduir-les, totes elles, a les tres preguntes transcendents bàsiques que hem presentat: la pregunta per la **veritat** última de la nostra condició, la pregunta pel **sentit** definitiu de la nostra existència i obra en el món, i la pregunta per la **plenitud** que podem esperar, contribuir a crear i anticipar en els límits de la història humana. Dit de manera negativa, si no poguéssim fer alguna experiència veritablement important de veritat, sentit i plenitud, ens sentiríem humanament infeliços/infelices. La felicitat humana, més enllà de la satisfacció psicològica amb un mateix i amb les circumstàncies de la vida, sembla consistir, en el fons, en una experiència de veritat, sentit i plenitud. L'espècie humana no en té prou amb una felicitat merament psicològica; com l'amor tampoc no pot ser definit només en termes psicològics, sinó justament perquè ens permet d'experimentar quelcom decisiu de la veritat, el sentit i la plenitud que anhelem.

Ara bé, el ventall de possibles respostes globals a aquesta triple problemàtica (veritat-sentit-plenitud) ha estat força ampli en la història de les idees. El *panteisme*, per exemple, ha trobat en la mateixa materialitat del món i de la vida humana una profunditat divina que sacralitza el temps, l'espai i les realitzacions humanes com a modes de la divinitat: Déu i món s'identifiquen. El *deisme* ha reconegut que és necessari postular l'existència del Creador transcendent per respondre la pregunta per l'origen del món, però ha desconfiat de tota intervenció de Déu en la història de la humanitat. El *teisme*, en canvi, ha considerat que, si no s'admet justament aquesta intervenció i la consegüent revelació de la divinitat a la humanitat, l'home no pot, per si mateix, redimir-se del mal i superar les limitacions de la seva existència mortal. L'*ateisme* s'ha oposat, per la seva banda, a una vinculació de la triple pregunta per la veritat, el sentit i la

plenitud a la possibilitat de Déu, ja que ha vist en la religió tant una resposta impossible de provar com una distorsió en la formulació de la mateixa pregunta. Finalment, l'*agnosticisme*, que és una concepció de la vida força estesa en l'actualitat a casa nostra, considera que no és possible ni tan sols formular cap pregunta transcendent, ja que la ment humana no és capaç de decidir res, ni a favor ni en contra, sobre les qüestions més punyents de la vida: al cap i a la fi, el poder de la raó humana estaria limitat a la investigació de la matèria.⁶

Sabem, doncs, que les persones podem definir lliurement la nostra vida, per dir-ho breument, des de la fe, des de l'ateisme o des de l'agnosticisme. Però tothom busca algun absolut, alguna *cosa* a la qual pugui lliurar tot el cor, tota la llibertat, tota la ment, tot el sentit del propi compromís a favor de l'home. Els qui intenten seguir Jesucrist, per exemple, creuen que en l'amor als altres troben Déu i que Déu és l'únic Absolut que mereix aquest nom i l'única garantia per estimar radicalment la dignitat absoluta de cada persona. Però és cert que estimar, com a experiència de veritat-sentit-plenitud, i no només com a sentiment d'atracció o simpatia, no és patrimoni exclusiu dels creients ni dels cristians, els quals sovint s'han estimat més els interessos de la pròpia institució religiosa. De fet, estimar és precisament l'experiència de sortir d'un mateix per acollir l'altre en les seves necessitats transcendents. El famós psicòleg i psiquiatre Dr. M. Scott Peck ho explica així:

“Una consecuencia de la naturaleza misteriosa del amor es la de que hasta ahora nadie, que yo sepa, llegó a dar una definición verdaderamente satisfactoria del amor. Los esfuerzos para explicarlo condujeron a dividir el amor en varias

categorías: eros, filia, ágape, amor perfecto, amor imperfecto, etc. Yo me propongo empero dar una sola definición de amor aunque sin dejar de tener conciencia de que es probable que de una manera u otra sea inadecuada. Yo defino el amor del modo siguiente: la voluntad de extender el sí mismo de uno con el fin de promover el crecimiento espiritual propio o de otra persona”⁷

La paraula *espiritual* pot connotar religiosa-ment, però no és així en el llibre del Dr. Scott Peck: es tracta del creixement de la persona com a jo profund no reduïble a un simple subjecte psíquic. Tanmateix, és cert que, en el context de les creences del cristianisme, aquest amor que apunta al creixement del jo profund està directament vinculat amb el que Déu hauria fet pels humans en Jesucrist: Déu hauria sortit de si mateix i hauria compartit la nostra condició humana, necessitada de transcendència, per contribuir a fer-la plenament humana i donar-li un sentit definitiu. El cristianisme està convençut, de fet, que aquest ésser absolut anomenat *Déu* es transcendeix a si mateix, i això vol dir que estima, o, més ben dit, que és Amor essencialment, com afirma 1Jn 4,16: “*Déu és amor; el qui està en l'amor està en Déu, i Déu està en ell*”. Però hi ha hagut respostes a les necessitats transcendents de l'ésser humà que han negat no només que Déu existeixi, sinó que la hipòtesi de la seva existència pugui resoldre res. Convé, per tant, examinar tot aquest ventall de diferents i contraposades respostes a la triple pregunta per la veritat, el sentit i la plenitud, i endegar un debat honest sobre la interpretació de la condició humana. Tancar-se d'entrada a aquest examen crític semblaria fer-nos retrocedir a un estat d'inconsciència que certament no resoldria res del que humanament és significatiu.

6. Es pot consultar amb profit una presentació d'aquests enfocaments en l'obra: Welte, Bernhard, *¿Qué es creer? Ideas para una filosofía de la religión*, Barcelona: Herder 1984.

7. Scott Peck, M. D., *La nueva psicología del amor*, Barcelona: Urano 1987, p. 83.

5. CONCLUSIÓ

És possible que en el segle XXI es produeixi una nova presa de consciència del gran paper que les necessitats transcendents juguen en la vida humana. Caldrà, doncs, està preparats per afrontar velles i eternes qüestions amb nous plantejaments. En depèn la felicitat de l'ésser humà en aquest planeta i la seva definició enmig d'aquest univers tan immens.

JOAN ORDI FERNÁNDEZ (Monforte, 1955), doctor en Filosofia i llicenciat en Teologia, professor a l'Institut Superior de Ciències Religioses de Vic. Ha publicat *Quatre aspectes antropològics del morir*, ha traduït per primer cop al català la *Conferència sobre ètica* de Wittgenstein i n'ha publicat un estudi. És col·laborador habitual de "Comprendre. Revista Catalana de Filosofia" i membre de la Junta de la Societat Catalana de Filosofia de l'Institut d'Estudis Catalans. Viu a Igualada d'ençà de 1992.